

Kritika Metafizike od Huma do Bečkog kruga

Gajić, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:021192>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet Hrvatskih studija
Odsjek za filozofiju i kulturologiju

KRITIKA METAFIZIKE
OD HUMEA DO BEČKOG KRUGA

Završni rad

Kandidat: Mihaela Gajić

Mentor: doc. dr. sc. Marko Kardum

Zagreb, srpanj 2023.

SAŽETAK

Metafizika pripada najstarijim filozofskim disciplinama. Potječe iz starogrčke filozofije, a zadaća joj je odgonetnuti počela na kojima je izgrađen svijet i nadosjetilne predodžbe. Filozofske struje su, tijekom stoljeća filozofske misli, oduvijek imale podijeljena stajališta o relevantnosti metafizičkih stavova i njezine nužnosti za objašnjavanje svijeta. Metafizici se najviše zamjera činjenica da želi doći do spoznaje bez uporabe iskustva. Prvu značajniju kritiku metafizike dao je David Hume. Ta je kritika utjecala na razvoj filozofskih tradicija koje pokušavaju eliminirati metafiziku iz filozofije, a u tome je najistaknutiju ulogu imala analitička filozofija.

Gottlob Frege jedan je od pionira razvoja analitičke filozofije. U svojim djelima naglašava nužnost oštrog razdvajanja psiholoških i logičkih razmatranja, tvrdeći da metafizički iskaz nije u skladu s logičkim zakonima i pravilima tvrđenja, suđenja i zaključivanja. Stvaranjem "pojmovnog pisma" Frege želi omogućiti valjano zaključivanje i onemogućivanje zabluda koje neki iskazi mogu nositi.

Fregeov nasljednik Bertrand Russell želio je stvoriti logički idealan jezik koji bi bio potpuno neovisan o prirodnom jeziku, a istodobno bi davao relevantnije odgovore na pitanja fizike. Svojom kritikom znanosti Russell vrši distinkciju između znanstvenosti i analitičke filozofije kojom želi dosegnuti granice empirizma. Negirajući dedukciju i indukciju, Russell stvara novu nedefiniranu spoznaju te na kraju završava u skepticizmu već viđenom kod Humea.

Wittgenstein svojom kritikom metafizike želi dokazati nepostojanost metafizike te propozicije dijeli na smislene, besmislene i nesmislene. Metaforom ljestvi u djelu *Tractatus* daje uvid u ispravan način sagledavanja svijeta, a nakon toga to poimanje treba odbaciti i svijet prepoznati kao besmislen.

Carnap, jedan od najistaknutijih članova Bečkog kruga metafiziku je u potpunosti želio eliminirati iz filozofije, te je svako pitanje na koje se ne može odgovoriti znanstvenim pristupom smatrao besmislenim. Razvio je teoriju znanosti u kojoj glavnu ulogu ima logička analiza čiji je zadatak apstrahirati iskaze prirodne znanosti.

Ključne riječi: analitička filozofija, logička analiza, epistemologija, metafizika, logički pozitivizam

Sadržaj

1. UVOD	1
2. DAVID HUME	2
2.1. Ljudski razum i metafizika.....	2
2.2. Navika i vjerovanje	3
2.3. O čudu i svjedočanstvu.....	4
3. GOTTLLOB FREGE	6
3.1. Razvoj i uloga pojmovnog pisma	6
3.2. Funkcija pojmovnog pisma	7
3.3. Fregeove zagonetke	7
3.3.1. Rečenice koje sadrže izjavu o identitetu.....	8
3.3.2. Rečenice koje izražavaju propozicijski stav	8
3.4. Smisao i značenje	9
4. BERTRAND RUSSELL	10
4.1. Aspiracije, ciljevi i utjecaji.....	10
4.2. Razvoj logičke analize.....	10
4.3. Logistički pozitivizam	11
4.4. Neutralni monizam	12
4.5. Rusellova teorija znanosti.....	13
5. LUDWIG WITTGENSTEIN	14
5.1. Uloga logike i jezika u percepciji svijeta	14
5.2. Kritika metafizičkih iskaza.....	15
5.2.1. Metafizički izričaj u <i>Tractatusu</i>	16
5.2.2. Problem privatnosti jezika.....	16
5.2.3. Pobijanje <i>Tractatusa</i> i metafora ljestvi.....	17
6. RUDOLF CARNAP	18
6.1. Filozofija i prirodna znanost.....	18
6.2. Uloga logičke analize u teoriji znanosti	19
6.3. Nemogućnost logičke analize metafizičkih iskaza	19
6.3.1. Opravdanje metafizike.....	20
7. ZAKLJUČAK	22
LITERATURA	24

1. UVOD

Metafizika pripada najstarijim filozofskim disciplinama. Potječe još iz starogrčke filozofije, a zadaća joj je odgonetnuti počela na kojima je izgrađen svijet i nadosjetilne predodžbe. Metafizika se vješto ukorijenila u ostale filozofske discipline kojima je cilj doći do objektivne istine. Obuhvaća razna pitanja na koja ne možemo odgovoriti jer pripadaju sferi nadosjetilnog. Filozofske struje su, tijekom stoljeća filozofske misli, oduvijek bile podijeljene u pogledu relevantnosti metafizičkih stavova i njezine nužnosti za objašnjavanje svijeta. Metafizici se najviše zamjera činjenica da želi doći do spoznaje bez uporabe iskustva.

Smatra se da je prvu značajniju kritiku metafizike dao David Hume. On je smatrao da treba odbaciti sve što se ne može empirijski potvrditi. Humeova kritika metafizike snažno je odjeknula, a na njezinim temeljima razvijaju se filozofske tradicije koje pokušavaju eliminirati metafiziku iz filozofije. U tome se ponajviše istaknula analitička filozofija. Vrhunac kritike metafizike događa se unutar Bečkog kruga koji je, na čelu s Rudolfom Carnapom, nastojao dokazati opravdanost metafizičkih izraza putem logičke analize.

Cilj rada je prikazati besmislenost i logičku nepovezanost metafizičkih iskaza kroz prizmu logičke analize koja bi u duhu analitičke filozofije dala logičko razjašnjenje metafizičkih stranputica. U radu će se pratiti razvitak logičke analize i logičkog jezika, predstavljene prvi put u djelu *Begriffsschrift* Gottloba Fregea. Razvitak i usavršavanje logičkog jezika nastavio je Bertrand Russell u eseju *On Denoting*. U radu će se analizirati i misao Ludwiga Wittgensteina koji je svojim djelom *Tractatus logico-philosophicus* postavio temelje prihvaćenosti logičke analize kao valjane teorije. Rad završava analizom djela *Filozofija i logička sintaksa* Rudolfa Carnapa koji stremi prikazati znanstveno shvaćanje svijeta u kojem je zadaća filozofije isključivo logička analiza.

Rad prati filozofska stajališta najistaknutijih filozofa analitičke tradicije koji su se posvetili dokazivanju valjanosti metafizike i mogućnosti spoznaje nadosjetilnog. Analitička filozofija razlikuje smisao i značenje koje neka propozicija može imati. Budući da općenito sve rečenice kojima se iznosi neki stav ovise o tradicionalnom jeziku, one često mogu biti netočne i u sebi nositi zabludu. Analitička filozofija tome nastoji doskočiti razvijanjem savršenog logičkog jezika koji je zbog svoje znanstvene prirode imun na kontradikcije, čime se eliminiraju metafizički entiteti koji nemaju svoj simbol u takvom jeziku jer jednostavno – ne postoje!

2. DAVID HUME

Hume smatra da postoje dvije vrste filozofije. Prva vrsta bavi se vrlinama i porocima te oplemenjivanjem duha. Hume je naziva laganom filozofijom. Druga vrsta filozofije teži „dubljim“ temama, ispituje postoji li moral uistinu i traži načela koja upravljaju ljudskim razumom.

Takva teško razumljiva filozofija, koja traži izvorna načela, običnome čovjeku može se činiti apstraktnom. Također, filozof je u „teškoj“ filozofiji skloniji pogreškama, dok u „laganoj“ filozofiji izgleda kao da se sve nadovezuje jedno na drugo.

2.1. Ljudski razum i metafizika

Duboka i apstraktna razmišljanja obično se nazivaju metafizikom.¹ Apstraktna razmišljanja mogu otvoriti nove vidike, ali i biti krajnje neugodna. Apstraktnoj filozofiji spočitava se nesigurnost i smatra se da je neizbježan izvor zablude. Obično se tvrdi da metafizika nije prava znanost te da je plod ljudske taštine koja želi znati više od onoga što joj dopušta razum. Metafizika se također ponekad smatra sustavom otvorenih predrasuda kojima se nastoje prikriti slabosti.

Metafizička pitanja odvlače snagu znanosti koja bi se trebala osloboditi teških i nerazumljivih pitanja, to jest onih tema koje se svrstavaju pod metafiziku. Način oslobađanja od tih zabluda jest preispitivanje ljudskog razuma.² Hume smatra da razum nije sposoban za shvaćanje tako dubokih pitanja te smatra da treba razlikovati „pravu“ metafiziku od one koja je pogrešna i vodi u zabludu. Čovjek mora poznavati svoje duhovne radnje i ukloniti potencijalne zablude koje duh potencira.

Predmeti mašte i bezgraničnost mišljenja usko su vezani uz ono što smo stekli putem osjetila i iskustva. Dakle, sve o čemu maštamo već smo vidjeli i iskusili na javi. Kako bismo razlikovali filozofske apstraktne pojmove od onih stvarnih, dovoljno je da se zapitamo jesu li ti pojmovi već bili u utiscima. Nepovezane primjedbe, u stvarnosti i u mašti, uvelike ovise o povezanosti ili asocijacijama predodžaba. Sve predodžbe povezane su sličnošću, dodirom i uzročnošću.

¹ David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2023.), str. 10.

² Isto, str. 11.

Sve znanje i predmete koje ljudski razum ima i može pojmiti, Hume dijeli na dvije vrste: odnosi između predodžaba i činjenice. Odnosi između predodžaba intuitivno su izvjesni, uvijek zadržavaju očiglednost i sigurnost. Oni su, „kantovski“ rečeno, analitičke istine.

Nasuprot tomu, činjenice nikad ne mogu biti izvjesne. Ono što je suprotno nekoj činjenici i dalje je moguća činjenica. Činjenice općenito ne sadrže očiglednost istinitosti. Hume je smatrao da je bitno spoznati u čemu se skriva priroda očiglednosti koja daje izvjesnost i sigurnost u povezanost predodžaba.

Smatrao je da činjenice proizlaze iz povezivanja uzroka i posljedica.³ Povezivanje uzroka i posljedica nužno je za zaključak o činjenicama. Činjenice u sebi nemaju ništa apriorno, one su isključivo aposteriorne. Hume smatra da je svaki učinak događaj, nepovezan sa svojim „uzrokom“. Povezivanje događaja s uzrokom isključivo je navika ljudskog razuma kako bi se lakše objasnio svijet koji nas okružuje. Stoga je nemoguće otkriti posljednji uzrok stvari koji je djelovao na nastanak svemira, prirodnih pojava i prvih načela jer su oni izvan onoga što ljudski razum može pojmiti.

Povezivanje činjenica nastaje dokazivanjem i zaključivanjem. Hume zaključke dijeli na demonstrativne (odnosi između predodžaba) i moralno izvjesne (činjenice i opstojnosti). Hume postavlja sljedeće pitanje: zašto ljudski duh s tolikom sigurnošću daje autoritet iskustvu? Izvođenje, to jest povezivanje činjenica nije intuitivno niti demonstrativno.⁴ Hume time potpuno ukida bilo kakvo moguće *apriori* znanje, te povezivanje svojstava i izvora pridaje isključivo iskustvu.

2.2. Navika i vjerovanje

Hume smatra da se sile pomoću kojih se odvijaju prirodni procesi nikad ne javljaju u osjetilima. Čovjek ih percipira isključivo uzročno-posljedičnom vezom. Procesom zaključivanja, čovjek i dalje ništa ne otkriva o tajnoj sili koja djeluje na poredak stvari, ali ipak odlučuje donijeti zaključak o njoj.

Načelo ljudskog zaključivanja Hume naziva običajem ili navikom. Konstantno ponavljajući uzročno-posljedičnu shemu, takav način razmišljanja prelazi u naviku. Navika je ono što naše iskustvo čini korisnim. Bez navike, čovjek ne bi imao ništa osim osjetila i

³ Isto, str. 30.

⁴ Isto, str. 38.

pamćenja. Veliku ulogu pri stvaranju zaključaka imaju činjenice, takoreći „daju elan“ u stvaranju uzročno-posljedičnog niza. Ali taj niz ne može ići u beskonačnost, mora postojati prva činjenica kao ishodište zaključivanja.

Hume pretpostavlja da su prve činjenice nastale iz vjerovanja o povezanosti stvari. Vjerovanje je okarakterizirano kao duševna djelatnost koja se može usporediti s ljubavlju i mržnjom.⁵ Vjerovanje kao takvo nema veze s procesima povezanima s ljudskim razumom.

Ljudska mašta pomoću materijala iz vanjskih i unutarnjih osjetila može neograničeno zamišljati i uobrazavati stvari. Mašta čak može pretpostaviti da su se te izmišljotine stvarno dogodile, ako povjeruje dovoljno snažno. Međutim, kako razlikovati izmišljotine i vjerovanja? Vjerovanje leži u osjećaju, ne ovisi o volji niti mu se može po volji zapovijedati, izazvano je prirodom i okolnostima duha.

No Hume nailazi na probleme pokušavajući objasniti kako vjerovanje djeluje, budući da nije iskustveno, ali je i odvojeno od fikcije koju proizvodi mašta. Vjerovanje ne nastaje povezivanjem predodžaba, već iz načina predočavanja, iz načina kako ih duh osjeća.⁶ Dakle, vjerovanje je osjećanje duha, ali se predodžbe suda razlikuju od izmišljotina mašte. Stvara se na temelju postojanja predmeta kojem pridajemo predodžbe. One su već iskušane stvari i asociraju nas na taj predmet. Djelatnost duha, kojom nastaje povezivanje predodžaba, ne može se protumačiti dedukcijom uma. Može se djelomice opisati kao djelovanje prirodnog instinkta.

2.3. O čudu i svjedočanstvu

Iako je iskustvo jedini vodič pri zaključivanju o činjenicama, ni ono nije bezgrešno. Hume razlikuje dokaz i vjerojatnost. Zaključak koji je donesen s najvećom sigurnosti, sukladno prošlom iskustvu, jest dokaz, ali ako zaključak nema određenu dozu sigurnosti, oklijevat ćemo i pokušati sagledati različite scenarije ishoda, što se naziva vjerojatnošću. Vrsta zaključivanja kojoj se najviše vjeruje jest svjedočanstvo drugih svjedoka.⁷ Ono nastaje vjerovanjem svjedocima koje se podudara s činjenicama. Svjedočanstvima ljudi vjerujemo jer se iskustvo obično podudara s činjenicama. Kad je činjenica o kojoj se svjedoči od one vrste koja se rijetko primjećuje, dolazi do sukoba dvaju suprotnih iskustava.⁸ Jedno iskustvo (jači utisak) poništava

⁵ Isto, str. 44.

⁶ Isto, str. 46.

⁷ Isto, str. 91.

⁸ Isto, str. 92.

drugo (slabiji utisak) te ostaje ono nadmoćno koje može djelovati na duh samo pomoću snage koja mu je preostala.

Nadalje, Hume smatra da je čudo prekršaj prirodnih zakona.⁹ Prirodni zakoni su dokazi pravovaljani temeljem iskustva, te su sami po sebi dovoljni kao argument protiv čuda, dok svako čudo mora proizlaziti iz jednolikog iskustva. Iskustvo je jednako dokazu, a dokaz je, kao što je već rečeno, argument protiv postojanja čuda.

Čovjek svoj sud donosi pomoću argumenata koji se temelje na većem broju njegovih prijašnjih iskustava. Stoga čovjek funkcionira po principu navike i vjeruje onome što je najvjerojatnije točno, ponukan iskustvom. Međutim, duh se ne drži uvijek tog pravila, pogotovo kad je čudo u pitanju, budući da je čuđenje i iznenađenje za duh jaka i ugodna emocija. Duh pod utjecajem utisaka prihvaća nešto potpuno kontradiktorno, umjesto da odbije svaku mogućnost takvog događaja. U tim slučajevima mašta prevladava nad rasudnom moći, a razum je, takoreći, obmanut. Vjerovanje u čuda izvrće zdravorazumska načela. Vjerovanjem u ono što krši prirodne zakone, odlučujemo vjerovati u ono što je sasvim suprotno iskustvu i navici.

⁹ Isto, str. 93.

3. GOTTLOB FREGE

Gottlob Frege bio je jedan od pionira razvoja analitičke filozofije i filozofije jezika. Svojim djelima izvršio je snažan utjecaj na filozofe analitičke tradicije poput Bertranda Russella, Ludwiga Wittgensteina i Rudolfa Carnapa.

Naime, prije doprinosa filozofiji jezika, Frege je htio dokazati da matematika proizlazi iz logike. Smatrao je da je geometrija sazdana na intuiciji, dok je aritmetika nastala iz logike. Prema Fregeu, zadaća logike jest prikazivanje onog istinitog, a budući da joj je istinitost zadaća, želi biti siguran u njezine sudove u jednakoj mjeri kao i u aritmetičke sudove. Svojim djelom *Begriffsschrift* Frege predstavlja novo pismo ili sistem notacije sazdan po jeziku aritmetike. To djelo označilo je razvoj moderne, matematičke logike.

3.1. Razvoj i uloga pojmovnog pisma

Fregeovo djelo *Begriffsschrift* bavi se spoznajnom i logičkom strukturom aritmetičkih sudova. U njemu se preispituje mogu li se aritmetički sudovi dokazati putem logike ili putem iskustva. Potrebu stvaranja novog sistema detonacije Frege je vidio u neprikladnosti običnog jezika za karakterizaciju logičkog slijeda među sudovima. Subjekt i predikat naziva *funkcijom* i *argumentom*. Logička analiza zasniva se na analizi složenih sudova koje čine jednostavni sudovi.

Uvođenje notacije za implikativni i negativni sud Fregeu omogućuje izražavanje ostalih složenih sudova.¹⁰ Složeni sudovi su istinosne funkcije elementarnih sudova. Analizom složenih sudova može se doći do jednostavnih sudova u koje se uvode kvantifikatori. Kvantifikatori se ogledaju u riječima *svi* i *poneki*.

Frege razlikuje dvije vrste sudova: one koji se zasnivaju isključivo na logici i one koji se temelje na specifičnom iskustvu. Sud može biti zasnivan na logici, a da čovjek ne bude svjestan njegova sadržaja bez osjetila. Također, Frege smatra kako analitički sudovi nisu samo puke tautologije. Koliko god jednostavno izgledali, analitički sudovi mogu proširiti spoznaju.

¹⁰ Goran Švob, *Pojmovno pismo* (Zagreb: Filozofski fakultet 1992.), str. 21.

3.2. Funkcija pojmovnog pisma

Što se tiče kritike metafizičkih iskaza, Frege u svojim djelima naglašava da psihološka razmatranja treba oštro odijeliti od onih logičkih. Time Frege želi pokazati da metafizički iskaz nije u skladu s logičkim zakonima i pravilima za tvrđenje, suđenje i zaključivanje.¹¹ Dakle, takav iskaz krši zakone istine i ne stvara nove logičke zakone.

Frege posebnu pažnju u ulozi procesa mišljenja pridaje jeziku. Jezik igra važnu ulogu u artikulaciji misli, misli bez jezika samo su mješavina osjetilnih podataka, a dolaskom novih nestaju stari. Znakovi su nužni za označavanje predmeta, njima se označavaju različiti, a slični predmeti.¹² Znak postaje simbol za ono po čemu su ti predmeti slični. Jezični znakovi su alati putem kojih procesuiramo misli, poput matematičkih i drugih znakova.

Pojmovno pismo omogućuje prijelaz s jednog suda na drugi, pri čemu su jasno istaknute logičke pretpostavke. Stvaranjem "pojmovnog pisma" Frege želi omogućiti valjano zaključivanje i sklanjanje od zabluda koje neki iskazi mogu nositi. Sve što je logički irelevantno treba eliminirati, a pri uporabi logičkih elemenata treba ih svesti na najmanji mogući broj i najjednostavnije oblike. Ta činjenica govori u prilog striktnoj i jasnoj funkciji pojmovnog pisma, čime se želi što više pojednostaviti forma sudova.

Ako se pritom ne može naći dokaz za neki od sudova, postoje tri ishoda: radi se o sudu koji nije zasnovan isključivo na logici, logički aparat ne sadrži potreban oblik zaključka ili se radi o pogrešnoj tezi kojoj nema mjesta u znanosti. Sve ono što se ne može iskazati pojmovnim pismom treba odbaciti kao neznanstveno.

3.3. Fregeove zagonetke

Ključni doprinos filozofiji jezika Frege daje u djelu *Über Sinn und Bedeutung* u kojem objašnjava razliku između smisla i značenja koje može imati rečenica. Takozvane *Fregeove zagonetke* odnose se na njegovo opažanje da se smislenost ili logično ponašanje određenih rečenica ne može objasniti jednostavno, na osnovi oznaka pojmova.¹³ Oznake pojmova su

¹¹ Isto, str. 55.

¹² Isto, str. 60.

¹³ Zalta, Edward N., „Gottlob Frege“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2023 Edition)*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/frege/>.

imena i opisi, a Frege nužnost razlikovanja smisla i značenja vidi iz dva razloga: rečenice koje sadrže izjavu o identitetu i rečenice koje izražavaju propozicijski stav.

3.3.1. Rečenice koje sadrže izjavu o identitetu

Frege nailazi na nesuglasje tvrdeći da je tvrdnja $a = a$ jednaka tvrdnji $a = b$. Prva tvrdnja ne donosi ništa novo o propoziciji, moglo bi se reći da je analitička istina. Međutim, druga tvrdnja ipak zahtijeva empirijsku potvrdu. Frege za objašnjenje identiteta rečenice uzima kolokvijalan primjer planeta Venere. Planet Venera vidljiva je u zoru i u suton, a poznata je kao jutarnja ili večernja zvijezda, ovisno o dobu dana.

Rečenica „Jutarnja zvijezda identična je jutarnjoj zvijezdi” ne otkriva ništa novo o sudu i točna je sama po sebi. Rečenica „Jutarnja zvijezda identična je večernjoj zvijezdi” zahtijeva empirijsku potvrdu, iako i dalje opisuje planet Veneru. U tom slučaju Frege vidi nužnost uvođenja razlike između smisla i značenja. Shodno tomu, te dvije rečenice imaju isto značenje, ali ne i smisao.

3.3.2. Rečenice koje izražavaju propozicijski stav

Rečenice u kojima se izražava propozicijski stav vrlo su važne jer otkrivaju psihološku vezu između osobe i propozicije koju izražavaju.¹⁴ Princip zamjene identiteta još je jedan od razloga zbog kojih Frege uviđa nužnost razlikovanja smisla i značenja.

Ta tvrdnja također se može objasniti na primjeru planeta Venere. Rečenica „Venera je jutarnja zvijezda” odgovara rečenici „Venera je večernja zvijezda”. Budući da propozicijski stavovi tih rečenica ovise o osobi koja ih govori, dotična osoba ne mora znati da se planet Venera osim u zoru pojavljuje i u suton. Stoga je za tu osobu konkluzija rečenice „Venera je večernja zvijezda” lažna, bez obzira na istinite premise.

¹⁴ Isto.

3.4. Smisao i značenje

Da bi se riješili ti problemi, Frege predlaže da propozicije osim značenja imaju i smisao. Značenje karakterizira mogućnost da se dotična propozicija, bez obzira na njezin smisao, iskaže putem simbola. Metafizički iskazi za Fregea imaju smisao, ali nemaju značenje.¹⁵ Budući da metafizičkim iskazima ne odgovara ništa stvarno, oni se ne mogu prikazati logičkim operacijama, stoga kao takvi nemaju značenje.

¹⁵ Isto.

4. BERTRAND RUSSELL

Iako je Russell poznatiji po svom doprinosu u matematičkoj logici i stajalištu da se matematika može svesti na logiku, ne smije se zanemariti njegov doprinos analitičkoj filozofiji. Naime, Russell je nastojao na pitanja filozofije, kao i matematike, odgovoriti logikom.

Želio je stvoriti logički idealan jezik koji bi bio potpuno neovisan o prirodnom jeziku, a istodobno davao relevantnije odgovore na pitanja fizike. Ono što je u Russellu budilo želju za zasnivanjem takvog jezika bila je sumnja u inače prihvaćene izjave, smatrajući da se te izjave mogu odnositi na entitete koji se spoznaju samo putem zaključivanja.

Russella je također mučilo pitanje porijekla znanja. Smatrao je da sve znanje koje čovjek posjeduje dolazi putem zaključivanja na najbolje objašnjenje, pitajući se koja je vjerojatnost da su ti zaključci istiniti.

4.1. Aspiracije, ciljevi i utjecaji

Russellov filozofski razvitak počinje prihvaćanjem logičkog atomizma. Može ga se opisati kao žustrog ateista koji je stremio odbacivanju monizma. Zdravorazumski realizam koji zastupa Russell u čudnoj je sponi s realizmom univerzalija. Brojevi koji postoje neovisno o empirijskoj zbiljnosti naveli su ga da povjeruje u reducirani platonizam.

Russell je stremio izgraditi filozofski sustav na principu Occamove britve.¹⁶ Sve je probleme filozofije želio pojednostaviti do najsitnijih detalja. Potrebu razvijanja logičke analize ponajviše je temeljio na činjenici da u govoru postoje termini kojima ne odgovara ništa u stvarnosti. Smatrao je da se neka pitanja koja izgledaju nerješivo mogu riješiti pravilima o ispravnoj upotrebi riječi.

4.2. Razvoj logičke analize

Po uzoru na Fregea, Russell piše esej *On denoting*. U tom djelu, u poglavlju *Teorija deskripcija* Russell slijedi Fregeovo razlikovanje smisla i značenja. Propozicije imaju dvije mogućnosti: ili jesu ili nisu. Ako se zaključi da nešto što nije ne postoji, tada bi svakoj

¹⁶ Danilo Pejović, *Suvremena filozofija Zapada* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1999.), str. 41.

propoziciji trebao odgovarati neki faktički opstanak ili neopstanak. Te su dvije opcije nužne, u suprotnom se uopće ne bi moglo govoriti o stavu. Za razliku od Fregeova tumačenja značenja, za koje je tvrdio da postoji ili ne postoji, Russell tvrdi da svaki iskaz ima značenje, a shodno logičkoj analizi, iskaz može biti istinit ili lažan.

Logičkoj strukturi odgovara znanje stečeno poznanstvom, a gramatičkoj strukturi znanje putem opisivanja.¹⁷ Teorija deskripcija temelji se na razlikovanju znanja logičke i gramatičke strukture stava, dviju potpuno različitih vrsta znanja. Logičkoj egzistenciji ne mora uvijek odgovarati neka realna egzistencija. Egzistencija se može tvrditi samo u domeni znanja putem opisivanja, što isključuje njezino realno značenje.

4.3. Logistički pozitivizam

Russellova epistemologija u početnim je fazama sazdana na logičkom pozitivizmu. Prema logičkom pozitivizmu, postoji mnogo stvari, ali one ne čine cjelinu, to jest svijet se sastoji od mnoštva neovisnih i diskretnih entiteta koji spajanjem tvore činjenice. Činjenice mogu biti i osobine i relacije, a svaka tvrdnja izražava neku činjenicu koja može biti istinita ili lažna.

Stavovi o jednoj činjenici nazivaju se atomskim stavovima. Činjenica predstavlja molekulu, a stavovi su poput atoma koji čine tu molekulu. Ono što se uzima kao kriterij istine jest empirijska evidencija.¹⁸ Empirijska potvrda vrijedi samo za atomske stavove, čime se postavlja pitanje mogućnosti spoznaje molekularnih stavova. Shodno tomu, empirijska potvrda odnosi se samo na činjenice svakidašnjeg iskustva.

Russell takvim razmišljanjem preispituje mogućnost spoznaje izvanjskog svijeta. Budući da je svijet sazdan od različitih atoma, postavlja se pitanje tko te atome sjedinjuje. Za Russella, fizičke stvari su tek serije aspekata koje se ravnaju po zakonima fizike, a fizikalni objekti konstruiraju se putem atomskih stavova.

Russell nadalje pokušava određeni fizikalni objekt sagledati iz više perspektiva, otkrivajući ga osjetilima na različite načine.¹⁹ Takvo izlaganje objekta osjetilima tvori snopove događaja koji se u fizici nazivaju uzrokom. Takvo metafizičko razmišljanje navodi na stajalište

¹⁷ Isto, str. 46.

¹⁸ Isto, str. 48.

¹⁹ Isto, str. 49.

da je svijet sastavljen od različitih, neovisnih entiteta, od kojih se svaki može promatrati odvojeno od svojih odnosa s drugim stvarima ili svog odnosa s umom. Logistički pozitivizam trebao je potkrijepiti Russellovu potrebu za stvaranjem logički idealnog jezika koji bi se sastojao samo od riječi što tvore atomske činjenice.

4.4. Neutralni monizam

Napuštajući metafizičku koncepciju logističkog pozitivizma koja ga je odvela u solipsizam, Russell se okreće neutralnom monizmu. U duhu neutralnog monizma, Russell počinje poistovjećivati duh s materijom.²⁰ Neutralni monizam je stajalište da se svijet sastoji samo od jedne tvari koja nije ni isključivo mentalna ni isključivo fizička.²¹ Tim stajalištem Russell se okreće radikalnom empirizmu. Empirijsko iskustvo i njegova istinitost povezani su s njegovim uzrocima, a ne efektima koje ostavljaju na čovjeka.

Russell je smatrao kako je razlika između materije i uma neutemeljena. Smatrao je da je sve povezano sa psihom i materijom samo zbirka uzročno poredanih događaja u prostor-vremenu. Prema načelu Occamove britve, Russell je smatrao da se svakom nepoznatom identitetu mogu pridati značajke poznatih entiteta. Time se nepoznati identiteti prihvaćaju putem znanja o poznatim entitetima.

Neutralni monizam pomaže u izvođenju svih mogućih konstrukcija za entitete iz fizike, a i zdravog razuma.²² Neutralnim monizmom rješava se problem uma i tijela, budući da fizički i mentalni entiteti postaju neutralni entiteti.

Sve o čemu čovjek ima neko znanje proizlazi is osobnih opažaja, slika i osjeta. Takvo je znanje intimnije vrste i zato postoji potreba sve entitete proglasiti neutralnima. Čovjek pomoću osjetila tvori znanje o fizičkom svijetu, ali osim spoznavanja strukture predmeta, čovjek ne može ništa saznati o intrizičnom karakteru samog predmeta. Zato taj predmet ostaje neutralan. Konačno, Russell dolazi do zaključka da su neutralni entiteti samo događaji u prostor-vremenu²³ i smatra da se načelo kauzalnosti ne može primijeniti na razumijevanje cjelokupnog svijeta zato što je svemir sastavljen od pregršt događaja koji se stalno zamjenjuju novima.

²⁰ Isto, str. 49.

²¹ Banks, Erik. „Neutral monism reconsidered“. *Philosophical Psychology*, Vol. 23 (2010), str. 175.

https://www.researchgate.net/publication/233479078_Neutral_monism_reconsidered (pristupljeno 26. 6. 2023.)

²² Irvine, Andrew David, „Bertrand Russell“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022 Edition), Edward N. Zalta (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/russell/>. (pristupljeno 30. 6. 2023.)

²³ Isto.

4.5. Rusellova teorija znanosti

Pod utjecajem neutralnog monizma, Russell stvara svoju teoriju znanosti unutar koje tvrdi da znanost pojedinačne činjenice povezuje u opće zakone.²⁴ Znanost time zanemaruje svoju funkciju značenja znanja, te si daje ulogu manipuliranja prirode. Russell pritom iznosi dvije kritike znanosti.

Prva kritika tiče se induktivnog karaktera znanosti. Indukcija u logici izaziva sumnju i nije izvjesna. Druga kritika tiče se vrijednosti znanosti. Vrijednosti same po sebi ne pripadaju domeni znanosti, a znanost ih dotiče tek ako se bavi spoznajom. Budući da sfera vrijednosti prelazi granice znanosti, znanost se kao takva može zlouporabiti. Zadaća znanosti jest uvijek stremiti ka istini.

Kritikom znanosti Russell vrši distinkciju između znanstvenosti i svoje analitičke filozofije. Distinkcija znanstvenosti i analitičke filozofije ogleda se u njegovu pokušaju uviđanja granice empirizma. U svojim promišljanjima dolazi do zaključka da sva spoznaja izvire iz iskustva te bi se kao takva trebala opravdati indukcijom. Međutim, indukcija je beskonačan proces. S obzirom na takvu narav indukcije, ona ne može pružiti izvjesnost spoznaje.

Osim deduktivne i induktivne spoznaje, Russell uvodi i nedefiniranu spoznaju.²⁵ Rusellova nedefinirana spoznaja mogla bi se protumačiti kao neposredan uvid ili zrenje, a Russell je poistovjećuje s Kantovim sintetičkim sudovima *a priori*.²⁶ Kako bi napravio distinkciju u odnosu na Kanta, Russell svoju nedefiniranu spoznaju naziva apriorne vjerojatnosti.

Russell na kraju završava u skepticizmu već viđenom kod Humea. Svoju misao završava u metafizičkom kontekstu, tvrdeći da što čovjek *misli* da promatra kad promatra je više nego što u stvari promatra. Time Russell sugerira da se aspekt metafizike ne bi trebao strogo odbacivati u kontekstu empirijske spoznaje. Smatra da se univerzalni skepticizam ne može odbaciti, ali se ne može ni prihvatiti, što znači da se taj mislilac na kraju u epistemološkom smislu ipak poziva na načela metafizike i zdravog razuma.

²⁴ Švob, *Pismo*, str. 50.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

5. LUDWIG WITTGENSTEIN

U odnosu na metafizičke pojmove unutar spoznajne teorije nužno je istaknuti i Ludwiga Wittgensteina, kao istaknutog mislioca i vrlo utjecajnu figuru u analitičkoj filozofiji koji je umnogome pridonio kritici metafizike i metafizičkih iskaza.

Wittgensteinov rad podijeljen je u dva stupnja, raniji i kasniji. Ovaj se rad fokusira na njegove ranije teorije i temeljno djelo *Tractatus logico-philosophicus*. U njemu Wittgenstein na metafiziku primjenjuje modernu logiku te pruža uvid u odnos mišljenja, jezika i svijeta u okviru prirodne filozofije.

5.1. Uloga logike i jezika u percepciji svijeta

Za Wittgensteina, svijet je predstavljen mišlju koja je propozicija sa smislom, budući da svijet, misao i propozicija dijele isti logički oblik. Što se tiče metafizičkih izraza, Wittgenstein zastupa stav prema kojemu je logika primarna pri ograničavanju i strukturiranju onoga što se može reći.

Wittgenstein polazi od *činjenica*, za koje tvrdi da su stanja stvari, to jest kombinacije objekata. *Objekti* mogu imati različita svojstva i uklapati se na razne načine, a kombiniraju se po svojim logičkim, inherentnim svojstvima. Stanje stvari može biti stvarno i moguće, i ta dva stanja čine cjelinu stvarnosti.

Wittgenstein nadalje tvrdi da su misli i tvrdnje *slike* koje se sastoje od elemenata.²⁷ Logička struktura slike jednaka je logičkoj strukturi stanja stvari. Misao je stoga logička slika činjenica. Što se tiče propozicija, Wittgenstein tvrdi da elementi takvih iskaza moraju imati *referencu*, a objekt propozicija s obzirom na stanje stvari mora imati neki simbol.

Svaka tvrdnja ima dva ishoda, može biti istina ili laž. Svaka propozicija trebala bi se moći razdijeliti na smislene elementarne iskaze,²⁸ a nastaje uzastopnom primjenom logičkih operacija na elementarne iskaze. Wittgenstein nastoji pronaći granice svijeta i smatra da se ta granica može povući samo jezikom. Ono što se ne može staviti unutar granica jezika smatra

²⁷ Biletzki, Anat i Matar, Anat. „Ludwig Wittgenstein“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition), Edward N. Zalta (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/wittgenstein/>. (pristupljeno 30. 6. 2023.)

²⁸ Isto.

besmislicom. Svaki element iskaza trebao bi imati referencu koja je u simbiozi sa svojim logičkim oblikom.

5.2. Kritika metafizičkih iskaza

Wittgenstein u *Tractatusu* propozicije (prema smislu) dijeli na smislene, besmislene i nesmislene.²⁹ Smislene su rečenice prirodnih znanosti koje u sebi sadrže konkretne činjenice i stanja stvari, a logička struktura ima odgovarajuću logičku sliku. Svaki elementarni iskaz ima svoje značenje u rečenici (propoziciji). Smislene propozicije su činjenična stanja koja se mogu predočiti.

Besmislene propozicije su matematičke i logičke, primjer takvih rečenica su tautologije i kontradikcije, a svoj smisao imaju samo u logičkom simbolu.³⁰ Ne dotiču se pitanja smisla i granice su jezika i mišljenja. Također, pripadaju analitičkim istinama i ne zamišljaju ništa, te su stoga lišene smisla.

Ono čemu Wittgenstein posvećuje posebnu pažnju upravo su nesmislene propozicije koje se najviše tiču metafizičkih tvrdnji. Nesmislene rečenice nemaju smisao, ali ipak pretendiraju na korelaciju sa zbiljskim svijetom.³¹ Takve rečenice nemaju smisla zato što njihovim elementarnim iskazima ne odgovara ništa u svijetu, te one kao takve prelaze granicu smisla. Nesmislene rečenice mogu se doimati kao smislene, a pri sumnji na takve rečenice treba se provesti analiza *slike*.³² Smislene rečenice opisuju samo ono unutar svijeta, stoga se opisivanju svega izvan granice svijeta poriče smislenost. Po Wittgensteinu, shodno principu logičke analize rečenice, u svakoj metafizičkoj rečenici postoje znakovi koji nemaju značenje, te ona shodno tome nema smisao.³³ Wittgenstein na koncu konstatira šutnju kao jedini ispravan stav prema njima.

²⁹ Ante Periša, „Wittgensteinov govor o metafizičkom svjetlu kontekstualnosti“, *Crkva u svijetu : Crkva u svijetu*, Vol. 42 No. 1 (2007): str. 138-154 <https://hrcak.srce.hr/23210> (pristupljeno 22. 6. 2023.)

³⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus* (Zagreb: Moderna vremena, 2003.), str. 141.

³¹ Periša, str. 138-154.

³² Biletzki, Anat i Matar, Anat. „Ludwig Wittgenstein“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition), Edward N. Zalta (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/wittgenstein/>. (pristupljeno 30. 6. 2023.)

³³ Wittgenstein, *Tractatus*, str. 171.

5.2.1. Metafizički izričaj u *Tractatusu*

Ipak, Wittgenstein ne negira ono što nije unutar granica smisla, te stoga pravi distinkciju između *govorenja i pokazivanja*. Time misli da se neizrecivo može samo pokazati i opisuje ga kao ono što se ne može izraziti riječima, a pripada mističnome. Takve iskaze naziva *kontingentnima*, a njima mogu pripadati i neizrecive tvrdnje.

Time Wittgenstein pred filozofiju stavlja zadaću definiranja onoga što je iznad ili ispod prirodnih znanosti. Smatra da je zadaća filozofije pojašnjenje misli i kritika jezika do kojih se dolazi putem logičke analize. Logičkom analizom filozof u svijetu pravi distinkciju od besmislenog.

Unatoč Wittgensteinovu ograđivanju od metafizičkih propozicija, u *Tractatusu* ipak spominje i drugu perspektivu u kojoj se zatječe nekoliko metafizičkih izričaja. Ta perspektiva ogleda se u njegovu govoru o životnim problemima i promatranju svijeta iz pozicije *vječnosti*. Wittgenstein u *Tractatusu* iznosi tvrdnju da životni problemi čovjeka uopće ne bi bili dotaknuti čak i kad bi se odgovorilo na sva znanstvena pitanja. Time Wittgenstein prelazi znanstvene granice poimanja svijeta te se posvećuje nekim drugim perspektivama.

On traga za kristalnom strukturom jezika, onom koja bi poput slike reflektirala bit stvarnosti.³⁴ *Oblik* je ono što predmet čini spoznatljivim, a on će se kod ranoga Wittgensteina, u njegovoj teoriji *slike*, neprekidno reflektirati u jeziku.

5.2.2. Problem privatnosti jezika

Središnje mjesto jezika kao filozofijske teme u Wittgensteina ogleda se posebice u problemu privatnog jezika i njegova odnosa s predstavljanjem svijeta. U *Tractatusu* Wittgenstein raspravlja o mogućem postojanju privatnog jezika.³⁵ No koristeći se argumentima solipsizma, on u *Tractatusu* tvrdi da opći jezik rabimo kao oruđe za izražavanje našeg vlastitoga poimanja svijeta. Zbog toga nitko drugi ne može razumjeti naš jezik, kao što drugi ljudi nikad ne mogu imati isto viđenje svijeta kao i mi.³⁶

³⁴ Iva Žurić, „Wittgenstein i dekonstrukcija“, *Filozofska istraživanja*, Vol. 25 No. 3 (2005) <https://hrcak.srce.hr/202167> (pristupljeno 27. 6. 2023.)

³⁵ Kardum, Marko i Skelac, Ines. „Notion of Private Language in Wittgenstein’s *Tractatus Logico-Philosophicus* and some Contemporary Linguistic Refutations“. *Disputatio Philosophica*, Vol. 22, No. 1 (2020): str. 63. <https://hrcak.srce.hr/file/364660> (pristupljeno 8. srpnja 2023.)

³⁶ Isto, str. 74.

Wittgenstein u *Tractatusu* kroz problem jezika, a onda i odnosa općeg i privatnog jezika, zadire u ontološko-metafizičke teme, baveći se solipsističkim tumačenjem svijeta. Jedina stvarna stvar jest prisutnost subjekta u svijetu, a subjektivno je stajalište jedini način poimanja svijeta.³⁷ Iz toga slijedi da je privatni jezik jedini mogući jezik. No znači li to da mi ne možemo razumjeti jedni druge? Na problemu jezika i međusobnoga razumijevanja Wittgenstein gradi općenitiji slučaj odnosa jezika, logike i stvarnosti, pitajući se kako dolazimo do konsenzusa o običnim značenjima riječi. Na kraju, Wittgenstein u *Tractatusu* zaključuje da je jezik općenita kategorija, ali svatko od nas ima vlastiti način njegova uporabe i razumijevanja, implicirajući određenu vrstu solipsističkoga argumenta u filozofiji jezika.³⁸

5.2.3. Pobijanje *Tractatusa* i metafora ljestvi

Wittgenstein tim pomalo kontradiktornim stavovima izlazi izvan okvira analitičke filozofije. Naime, prvotno govori da je svijet sveukupnost *činjenica*, a ne *stvari*.³⁹ Time sugerira da su samo činjenice, a ne predmeti, sastavni dijelovi svijeta. S druge strane, u području jezika samo rečenica ima smisao, a ime može imati značenje samo ako se nalazi u “kontekstu rečenice”.⁴⁰ S jedne strane, predmet nije sastavni dio svijeta, pa ne može služiti kao čvrsto značenje imena. S druge strane, imena ne mogu biti temeljni elementi jer ona svoje značenje dobivaju tek u kontekstu rečenice.

Određeni paradoks također se ogleda u njegovoj rečenici da su *sve propozicije jednake vrijednosti*.⁴¹ Time želi reći da vrijednost koja se daje propozicijama ovisi o logici i njezinim granicama. Tu Wittgenstein zapada u probleme, budući da logičke propozicije pripadaju besmislenim rečenicama, a kao takve lišene su smisla i ne mogu izražavati nešto smisljeno, te kada bi logika uvjetno mogla takvo nešto poput opisivanja nečeg smislenog, izišla bi izvan svojih granica.

Nadalje, Wittgenstein u pogledu funkcionalnosti *Tractatusa* počinje koristiti metaforu *ljestvi*. Ljestve su metafora iščitavanja *Tractatusa* u svrhu ispravnoga poimanja svijeta, a nakon toga treba ga odbaciti i prepoznati kao besmislen. *Tractatus* je stoga ostao nedorečen po pitanju logičke analize elementarnih iskaza čiji oblik još nije poznat.

³⁷ Isto, str. 66.

³⁸ Isto, str. 67.

³⁹ Wittgenstein, *Tractatus*, str. 29.

⁴⁰ Isto, str. 47.

⁴¹ Isto, str. 165.

6. RUDOLF CARNAP

Rudolf Carnap smatra se predstavnikom logičkog pozitivizma iz kojega se rađa Bečki krug čiji je najistaknutiji član bio upravo Carnap. Na Bečki krug utjecali su Russell, Wittgenstein i Hume. Logički pozitivizam, osim osjetilnog iskustva pojedinca, relevantnima smatra iskaze fizike.⁴² Iskazi logičkog pozitivizma nisu samo stavovi već tvrdnje formirane prema logičkim pravilima. Polazišta svih Carnapovih teorija jesu besmislenost metafizike i tvrdnja da jedino pozitivna znanost sadrži istinu svijeta. Metafizički iskazi padaju na testu logičke analize, kao uvjeta pozitivne znanosti.

6.1. Filozofija i prirodna znanost

Carnap je metafiziku želio u potpunosti eliminirati iz filozofije. Na početku svoga filozofskog djelovanja epistemologiju je smatrao metafizičkim iskazima. Pitanja epistemologije smatrao je nematerijalnim ispitivanjem fizičkog svijeta, zbog čega ne pripada empirijskoj znanosti. Carnap svako pitanje na koje se ne može odgovoriti pozitivističkim pristupom smatra besmislenim. Smisao nekog stava nalazi se u mogućnosti njegove provjere. Istinosna vrijednost nekog iskaza pripada prirodnoj znanosti, fizici, a sve ostalo puka je besmislica i nema mu mjesta u filozofiji.

Međutim, kao i njegov prethodnik Wittgenstein, Carnap je zauzimanjem takvog stava upao u zamku, budući da se stavovi logike i matematike također ne mogu iskustveno provjeriti. Tom nedostatku Carnap će doskočiti tako što uvodi tri vrste stava: stavove znanosti (fizike), stavove filozofije kojima je zadaća govoriti o jeziku prirodne znanosti i stavove koji govore o nadosjetilnoj spoznaji i metafizici.⁴³

Carnap prirodnu znanost razumijeva kao skup uređenog znanja, a znanstvene rezultate kao skup jezičnih iskaza što ih je postavila znanstvena zajednica. Dakle, kad je riječ o prirodnoj znanosti, misli se na skup jezičnih iskaza znanstvenika.⁴⁴ Glavni zadatak tako shvaćene teorije znanosti jest provođenje logičke analize znanstvenih iskaza, njihovih vrsta i međusobnih odnosa, te pojmova koji ih čine.

⁴² Pejović, *Filozofija zapada*, str. 20.

⁴³ Isto, str. 22.

⁴⁴ Ana Cmiljanović, „Karnapova ideja o jedinstvu nauke: logička analiza kao filozofski metoda“, *Čemu: časopis studenata filozofije*, Vol. XV No. 26 (2019): str. 130-139. <https://hrcak.suce.hr/clanak/338179> (pristupljeno 30. 6. 2023.)

6.2. Uloga logičke analize u teoriji znanosti

Carnapova teorija znanosti podrazumijeva logičku analizu čiji je zadatak apstrahirati iskaze prirodne znanosti. Logička analiza dijeli se na logičku sintaksu i semantiku. Logička sintaksa bavi se logičkom analizom jezika znanstvenih iskaza i redukcijom pojmova na osnovnije, te ispituje logički odnos između znanstvenih stavova.

Semantika obuhvaća i logičku sintaksu, ali osim čisto formalnih odnosa ispituje i odnos pojma i onoga što taj pojam označava. Semantika u svome fokusu ima označavanje određenog objekta, svojstvo objekta, osobinu, relaciju između objekata ili neku fizičku funkciju. Carnap *designatumom* naziva ono što pojam označava, na što se on odnosi (Carnap, 1938–1955: 394), a može se nalaziti u dva različita iskaza koja pripadaju različitim znanostima.

Carnap je nešto kasnije uveo i treću vrstu logičke analize, pragmatiku.⁴⁵ Zadaća pragmatike jest istraživanje upotrebe riječi s obzirom na onoga koji se jezikom koristi. Prema Carnapu, sve metafizičke zablude potječu iz pogrešne upotrebe riječi. Kritizira pitanja u kojima se događa logička zlouporaba, a takva pitanja samo prividno govore o predmetima i stvarima. Odgovori na takva pitanja također moraju biti prividnog karaktera.

Carnap smatra da je znanstveni jezik isključivo jezik fizike. Empirijska istraživanja svih znanosti mogu se prikazati jedino jezikom fizike, što je temeljna teza fizikalizma. Zakoni fizike su univerzalni i vrijede u cijeloj prirodi. Carnapa se često svrstavalo u fizikaliste kad je bila riječ o razumijevanju odnosa unutar znanosti.

6.3. Nemogućnost logičke analize metafizičkih iskaza

U svom djelu *Filozofija i logička sintaksa*, u poglavlju *Odbijanje metafizike*, Carnap sve probleme filozofije svodi na tri područja: metafiziku, logiku i psihologiju, a veliku ulogu pridaje logičkoj analizi. Zadaća logičke analize jest pronaći metodu putem koje se može provjeriti određeni stav, i to posredno i neposredno. Neposredno provjeravanje ovisi o sadašnjoj zamjedbi.⁴⁶ Neposredan stav može se iskušati osjetilima te na taj način provjeriti ili opovrgnuti. Stavovi koji nisu neposredno provjerljivi mogu se provjeriti izvođenjem posrednih stavova, a stavovi koji potvrđuju neposredno neprovjerljive stavove moraju biti neposredno provjerljivi. S obzirom na nemogućnost provjere nekih neposrednih stavova, oni nikad ne mogu biti

⁴⁵ Pejović, *Filozofija Zapada*, str. 26.

⁴⁶ Isto, str. 191.

apsolutno izvjesni. U logičkoj analizi neposredno neprovjerljivih stavova uvijek se može dogoditi slučaj koji će opovrgnuti taj stav. Iza svakog provjerenog stava moraju stajati zamjedbeni stavovi.⁴⁷ Ako stav nije provjerljiv putem zamjedbe, to uopće nije stav i ne govori ni o čemu te nema smisla. Iako se nekom stavu mogu pridavati svojstva slike i određenih čuvstava, ako stav nije logički provjerljiv, on je irelevantan. Stav je definiran upravo mogućnošću provjeravanja i izvođenja zamjedbenih stavova. Također, slika nije nužna za davanje smisla nekom stavu jer on ima smisao ako mu se zadaju zamjedbeni stavovi.

6.3.1. Opravdanje metafizike

Metafizički stavovi su svi iskazi koji spoznaju stavljaju u iznadiskustvenu domenu. Oni nisu provjerljivi, stoga ne tvrde ništa, i uvijek su nužno ne-provjerljivi. Kada bi metafizički stavovi bili provjerljivi, ovisili bi o iskustvu, no tada ne bi bili metafizički nego empirijski.

Metafizički stavovi mogu se također pronaći i u epistemologiji. S obzirom na zbiljnost stavova, razlikujemo zbiljnost u empirijskim stavovima i filozofskim stavovima. Empirijski stavovi provjerljivi su u prostor-vremenu svijeta. Pitanje zbiljnosti, koje se tiče empirijskih stavova, jest fizički svijet kao cjelina. O zbiljnosti fizičkog svijeta ne mogu se izvesti zamjedbeni stavovi, ali njih nije moguće izvesti ni u pogledu nezbiljnosti svijeta. Carnap i njegovi suvremenici na pitanje zbiljnosti svijeta gledaju kao na anti-tezu.⁴⁸ Teza o zbiljnosti fizičkog svijeta odbačena je u kontekstu nesmisla, a njezina anti-teza odbijena je na isti način. Time Carnap u potpunosti odbacuje pitanje zbiljnosti fizičkog svijeta.

Filozofski stavovi zbiljnosti koji nastaju na temelju pitanja zbiljnosti fizičkog svijeta Carnap naziva pseudo-tezama.⁴⁹ Pseudo-teze nisu empirijski dokazive i nemaju teorijski smisao. Takve probleme zbiljnosti filozofskih stavova Carnap naziva metafizičkim problemima.

Također, Carnap razlikuje dvije funkcije jezika: izražajnu i predodžbenu. Izražajna funkcija su svi pokreti i riječi putem kojih se zaključuje nešto o karakteru ili osjećajima osobe. Mnogi jezični stavovi imaju samo izražajnu ali ne i predodžbenu funkciju. Izražajna funkcija nema teorijski smisao i ne sadržava znanje.

⁴⁷ Isto, str. 193.

⁴⁸ Isto, str. 197.

⁴⁹ Isto, str. 198.

Svi metafizički stavovi imaju isključivo izražajnu funkciju,⁵⁰ to jest nemaju istinosnu vrijednost i ne sadržavaju znanje. Budući da metafizika nema teorijski karakter, daje joj se pridjevak umjetnosti. Međutim, metafizika ima i varljiv karakter, pruža iluziju znanja kojeg u zbilji nema, te se stoga odbacuje. Nadalje, Carnap smatra da je jedina zadaća filozofije logička analiza i u svojim radovima tako ujedinjuje matematičke i filozofijske predodžbe da ga se smatra utemeljiteljem i rodonačelnikom umjetnih neuronskih mreža i logike.⁵¹ Jedino stavovi matematike i empirijske znanosti sadrže smisao.

⁵⁰ Isto, str. 202.

⁵¹ Kardum, Marko. „Rudolf Carnap – The Grandfather of Artificial Neural Networks: The Influence of Carnap’s Philosophy on Walter Pitts“. *Guide to Deep Learning Basics*, Skansi, Sandro (ur.). Cham: Springer, 2020, str. 63.

7. ZAKLJUČAK

Hume kritiku metafizike započinje njezinim označavanjem kao teške i apstraktne filozofije u kojoj je čovjek sklon dolaziti do krivih zaključaka. Hume nedostupnost spoznaje metafizičkih podražaja vidi u tome što ljudski razum nije kompetentan dohvatiti i procesuirati takve podražaje. Hume opovrgava postojanje uzročno-posljedične veze, smatrajući da je svaki učinak događaj za sebe. Povezivanje uzroka i posljedica Hume svaljuje na razum i njegovu sklonost razvijanju navike koja ima velik utjecaj na znanje čovjeka. Hume metafizičke iskaze smatra kršenjem prirodnih zakona jer oni s obzirom na svoj empirizam opovrgavaju metafizičke iskaze.

Frege kao začetnik logičkog jezika svojim pojmovnim pismom uvelike utječe na daljnji proces razvijanja ideje logičke analize. Imperativ stvaranja novog jezika Frege vidi u nedostatku tradicionalnog jezika koji ne prikazuje dovoljno dobro logički slijed rečenica. Presudnu ulogu u kritici metafizike Frege vrši distinkcijom smisla i značenja.

Njegov nasljednik Bertrand Russell također je htio stvoriti logički savršen jezik koji bi pri donošenju sudova bio neovisan o tradicionalnom jeziku. Kaneći metafizičke iskaze eliminirati putem logičke analize, i sam je upao u zamke metafizike i njezina apstraktnog pogleda na svijet, što se očituje u razvoju logističkog pozitivizma. No bez obzira na znanstvenu orijentiranost, Russell je ustvrdio da se metafizički kontekst ne bi trebao u potpunosti izbaciti iz empirijske spoznaje.

Wittgenstein svoju kritiku metafizičkih iskaza zasniva na podjeli rečenica prema smislenosti. Pritom je Wittgenstein sam sebe opovrgnuo time što logici, čije propozicije u duhu svoje filozofije smatra besmislenima, dopušta da govori o smislenome. Wittgenstein razlikuje funkcije govorenja i pokazivanja, čime želi ukazati na to da se neizrecivo može samo pokazati, te zaključuje da je najbolji stav prema tome šutnja. Metaforom ljestvi Wittgenstein dokazuje da njegov rad nije bio uzaludan jer je taj paradoks sam po sebi dovoljan dokaz da su metafizički iskazi bespredmetni.

Rudolf Carnap je uvođenjem logičkog pozitivizma težio u potpunosti eliminirati metafiziku. Smatrao je da misao nekog stava leži u mogućnosti njegove provjere. Carnap uvodi svoju teoriju znanosti koja podrazumijeva logičku analizu, a vrste logičke analize dijeli na logičku sintaksu, semantiku i pragmatiku. Tvrdi da metafizički stavovi nisu provjerljivi i da stoga ne tvrde ništa, te su uvijek nužno takvi, a njihovu funkciju smatra samo izražajem.

S obzirom na sve teorije i povijesne okolnosti, može se zaključiti da je cilj rada ispunjen, budući da logička analiza poprilično dobro odgovara na kompleksnost metafizičkih iskaza. Razvijanje logičkog jezika unutar duha analitičke tradicije teži tomu da se poimanje svijeta zadrži u strogo znanstvenim granicama. Unatoč znanstvenosti i temeljenju spoznaje na iskustvu, neki autori ipak zadržavaju metafizičke konotacije u svojim djelima.

Metafizika kao filozofska disciplina koja promišlja o nadosjetilnom te prvim uzrocima i temeljnim načelima svega postojećeg nikad neće biti izgubiti svoje mjesto unutar diskursa filozofske misli, ponajviše zbog svoje mističnosti i duhovne važnosti. Kolokvijalno se može ustvrditi da se metafizičke tvrdnje mogu prihvatiti jer nude drukčiji pogled na pitanja koja zaokupljaju ljudski rod od početaka bivanja, ali im kao takvima nije mjesto u strogim znanstvenim okvirima.

LITERATURA

Banks, Erik. „Neutral monism reconsidered“. *Philosophical Psychology*, Vol. 23 (2010): str. 173-187. https://www.researchgate.net/publication/233479078_Neutral_monism_reconsidered (pristupljeno 26. 6. 2023.)

Biletzki, Anat i Matar, Anat. „Ludwig Wittgenstein“. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/wittgenstein/> (pristupljeno 22. 6. 2023.)

Cmiljanović, Ana. „Karnapova ideja o jedinstvu nauke: logička analiza kao filozofski metoda“. *Čemu: časopis studenata filozofije*, Vol. XV No. 26 (2019): str. 130-139. <https://hrcak.srce.hr/clanak/338179> (pristupljeno 30. 6. 2023.)

Hahn, Hans, Neurath, Otto i Carnap, Rudolf. *Znanstveno shvaćanje svijeta – Bečki krug*. Zagreb: Studia Croatica, 2005.

Hume, David. *Istraživanje o ljudskom razumu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2023.

Irvine, Andrew David. „Bertrand Russell“. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/russell/> (pristupljeno 25. 6. 2023.)

Kardum, Marko. „Rudolf Carnap – The Grandfather of Artificial Neural Networks: The Influence of Carnap’s Philosophy on Walter Pitts“. *Guide to Deep Learning Basics*, Skansi, Sandro (ur.). Cham: Springer, 2020, str. 55-66.

Kardum, Marko i Skelac, Ines. „Notion of Private Language in Wittgenstein’s Tractatus Logico-Philosophicus and some Contemporary Linguistic Refutations“. *Disputatio Philosophica*, Vol. 22, No. 1 (2020): str. 63-75. <https://hrcak.srce.hr/file/364660> (pristupljeno 8. srpnja 2023.)

Leitgeb, Hannes i Carus, André. „Rudolf Carnap“. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta i Uri Nodelman (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/carnap/> (pristupljeno 25. 6. 2023.)

Pejović, Danilo. *Suvremena filozofija Zapada*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

Periša, Ante. "Wittgensteinov govor o metafizičkom svjetlu kontekstualnosti". *Crkva u svijetu*, Vol. 42 No. 1 (2007): str. 138-154. <https://hrcak.srce.hr/23210> (pristupljeno 22. 6. 2023.)

Švob, Goran. *Pojmovno pismo*. Zagreb: Filozofski fakultet, 1992.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Zagreb: Moderna vremena, 2003.

Zalta, Edward N. „Gottlob Frege“. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta i Uri Nodelman (ur.). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/frege/>. (pristupljeno 25. 6. 2023.)

Žurić, Iva. „Wittgenstein i dekonstrukcija“, *Filozofska istraživanja*, Vol. 25 No. 3 (2005). <https://hrcak.srce.hr/202167> (pristupljeno 27. 6. 2023.)